

International Peer-Reviewed Journal of History Research

TARİH ve GELECEK
 Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi
 Dergi Web Sitesi: (Journal homepage)
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/jhf>

E-ISSN: 2458-7672

Eser Türü (Type of Paper) : Makale /Article

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.v2i1.5000176884>**CELAL BAYAR' IN BAŞBAKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI***THE TURKISH FOREIGN POLICY DURING CELAL BAYAR'S PRIME MINISTRY***Nurgül AKIN**

aknnurgul@gmail.com

Afyon Kocatepe Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Paper History: Received on 02 February 2016, Accepted on 28 March 2016, Published on 17 April 2016

Eser Geçmişi: 02 Şubat 2016'da başvuru alındı, 28 Mart 2016'da kabul edildi, 17 Nisan 2016' da yayımlandı.

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. ve 10. Hükümet'lerinin Başbakanı olan Celal Bayar 1937 – 1939 yılları arasında görev yapmıştır. Celal Bayar'ın Başbakanlığı döneminde Türkiye'nin dış politikada hem Batılı devletlerle hem de komşusu olduğu devletlerle arasında ekonomik ve siyasi önemli gelişmeler olmuştur. Bu dönemin en önemli dış siyasal gelişmesi Hatay sorununun çözülmesi ve Hatay'ın anavatanına katılmasıdır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin de arabuluculuğu ile Bulgaristan Balkan Antantı'na dahil olan devletler ile bir antlaşma imzalamıştır. Türkiye bu yıllarda Sovyetler Birliği ile Ticaret Antlaşması, İngiltere ve Almanya ile Mali Antlaşmalar imzalamıştır.

Bu yazıda Celal Bayar'ın Başbakanlığı döneminde ki dış siyasal alandaki gelişmeler ve Türkiye'nin uluslararası alandaki girişimleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Celal Bayar, Başbakan, Türkiye, Dış Politika, Hatay

ABSTRACT

Celal Bayar was the President of the 9th and 10th government of Turkish Republic. He served from 1937 to 1939. At the period of Prime Minister Celal Bayar, on foreign policy economical and political developments happened with both Western states and its neighbour states. At this period, the most important development on foreign policy is solving the problem about Hatay and adding Hatay to motherland furthermore. At this period Bulgaria was signed agreement with states which include at Balkan Pact thanks to the mediator Turkey. In these years, Turkey signed trade treaties with Soviet Union and financial treaties with Germany and England.

In this article, developments on foreign policy at the period of Prime Minister Celal Bayar and the international enterprises of Turkey will be studied.

Key Words : Celal Bayar, Prime Minister, Turkey, Foreign Policy, Hatay

GİRİŞ

Milli Mücadele dönemi ve ardından Cumhuriyetin kurulması sürecindeki kurucu kadro içinde yer alan Celal Bayar bundan sonra yeni kurulan Türkiye Devleti'nin yönetim kadrosu içinde etkin olarak rol almıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, Mart 1924'te Mübadele, İmar ve İskân Vekilliğine atandı. Temmuz 1924'te bu görevden istifa etti. Aynı yıl Mustafa Kemal tarafından yeni bir ulusal banka kurmakla görevlendirildi. 26 Ağustos 1924'te ulusal ekonomi politikasının temel taşlarından olan Türkiye İş Bankası'nı kurdu ve 1932'ye kadar genel müdürlüğünü yaptı. İktisat alanındaki çalışmaları ve bu alanda deneyimi sayesinde İktisat Vekilliği'ne getirilmiştir. Zamanın yaygın söylentilerine göre, bir şirketin şikayetini vesile sayan Mustafa Kemal'in kararı ile "sağlığı" neden gösterilerek Mustafa Şeref'in bakanlıktan ayrılması sağlanarak ve Eylül 1932'de yerine Celal Bayar getirilmiştir.¹

İktisat Vekilliğine getirilen Celal Bayar 1932'den 1937 yılına dek bu görevde bulunmuştur. Kendisinin vekilliği döneminde ki önemli faaliyetlerinden biri hazırladığı "*Şark Raporu*" dur. İktisat Vekili Celal Bayar'ın 10 Aralık 1936 yılında Başvekâlete hitaben yazdığı Şark Raporu ana bölüm ve iki eki ile birlikte üç bölümden oluşuyordu.² Bu rapor Mustafa Kemal tarafından da incelenmiş ve ülkenin doğu bölgelerinin kalkındırılması için sunulan formüller dikkate alınmıştır. İktisat Vekilliği dönemi ve öncesindeki çalışmaları kendisinin ileride Başvekâlete getirilmesinde etkisi olmuştur.

1937 yılına gelindiğinde Başvekil İsmet İnönü ile Mustafa Kemal arasında bazı konularda fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu iki önemli ismin arasının son zamanlarda bozulmuş olmasının yanı sıra buna Mustafa Kemal'in sağlık sorunları da eklenmişti. Bu gergin ortam İsmet İnönü'nün Başvekillik görevinden istifa etmesi ile sonuçlandı. 18 Eylül 1937'de Başvekillikten ayrılma kararını vermiş olan İnönü anılarında "Gerçek şudur ki, samimi kanaatimi söylüyorum. O gün ki insanlar arasında ve uzun süredir yerleşmiş olan beraber çalışma döneminde en uygun seçimin Celal Bayar olacağını samimi olarak söyledim"³ diyerek bu kararı vermiş olduğunu belirtmiştir. Tüm bu gelişmeler sonucu 18 Eylül'de bir buçuk aylık izne ayrılan İnönü bu süreyi beklemeden 25 Ekim'de istifasını vermiştir. 20 Eylül 1937'de Bayar'ın Başbakan Vekilliği'ne getirilm-

¹ Oktay Yenal; *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2013, s.85.

² Celal Bayar; *Şark Raporu*. Sad.Nejat Bayramoğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s.18.

³ İsmet İnönü; *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s.289-290.

esinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi kapalı olduğu için İnönü izinli ayrılmış ve bir buçuk aylık iznini kullanmayarak istifa etmiştir. 25 Ekim 1937'de de Bayar asaleten Başbakanlığa atanmıştır.⁴ Celal Bayar Atatürk'ün, Hükümeti çalışmalarında kendisine yardımcı olacak kişilerden kurmasını, kimsenin tesiri altında kalmamasını ve radikal çalışmasını söylediğini belirtmiştir.⁵ Celal Bayar'ın kurduğu yeni Hükümet şu vekillerden oluşmuştur: İzmir Mebusu Şükrü Saraçoğlu Adliye Vekili, Balıkesir Mebusu General Kazım Özalp Milli Müdafaa Vekili, Muğla Mebusu Şükrü Kaya Dâhiliye Vekili, İzmir Mebusu Dr. Tevfik Rüştü Aras Hariciye Vekili, Elaziz (Elazığ) Mebusu Fuat Ağralı Maliye Vekili, Erzincan Mebusu Saffet Arıkan Maarif Vekili, Afyonkarahisar Mebusu Ali Çetinkaya Nafia Vekili, Tekirdağ Mebusu Şakir Kesebir İktisat Vekili ve Ziraat Vekâleti Vekili, Aydın Mebusu Hulûsi Alataş Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili, İstanbul Mebusu Rana Tarhan Gümrük ve İnhisarlar Vekili, Ziraat Vekâleti Vekilliğine Manisa Mebusu Faik Kurtoğlu. Celal Bayar'ın Başbakanlığı döneminde *I. Bayar Hükümeti (25 Ekim 1937 – 11 Kasım 1938)* Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde ve ölümünden sonra İsmet İnönü' nün Cumhurbaşkanlığı döneminde de *II. Bayar Hükümeti (11 Kasım 1938 – 25 Ocak 1939)* kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefat etmesinin ardından Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen İsmet İnönü, yeni hükümeti kurma görevini de yine Celal Bayar'a vermiştir. Ve 11 Kasım 1938'de II. Bayar Hükümeti kurulmuştur. II. Bayar hükümeti dönemi sürecinde dış politikada etkili bir gelişme olmamıştır. Hükümet daha çok iç politikadaki gelişmelere yönelmek zorunda kalmıştır. Çünkü bu dönem Bayar Hükümeti için iç politik düzendeki çekişme ve zorlamalarla geçmiştir. Gerek kabine üyelerinin seçilmesi gerekse hükümet icraatlarına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Celal Bayar aleyhtarlarının müdahalesi II. Bayar Hükümetinin ömrünün kısa sürmesine neden olmuştur. Nitekim 25 Ocak 1939'da Celal Bayar istifasını vermiş böylece Bayar Hükümeti dönemi sona ermiştir. Çalışmamızda Celal Bayar'ın kurduğu hükümetler döneminde dış politika alanındaki gelişmeler üzerinde durulmuştur.

A. Dış Siyaset Alandaki Gelişmeler

Celal Bayar Hükümetleri dönemindeki faaliyetlerin değerlendirilmesinde bilhassa dış politikada ki gelişmeler önemli bir yer tutmuştur. Özellikle I. Bayar Hükümeti döneminde Türkiye'nin uluslararası alanda önemli atılımlar gerçekleştirdiği bir süreç yaşanmıştır. 1930'lu yılların

⁴ Nurşen Mazıcı; *Celal Bayar Başbakanlık Dönemi 1937-1939*, Der Yayınları, İstanbul 1996, s.41.

⁵ Gültekin Kamil Birlik; " *Celal Bayar'ın Başbakanlığı İsmet İnönü'den Devralması ve Bunun Siyasi Müsteşarlık Üzerine Etkisi* "Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.46, Güz 2010, s.255-293.

başından itibaren öncelikle Batı'da etkisini göstermeye başlanan savaş tehlikesi 1938 yılına gelindiğinde Dünya geneli için bir tehdit haline dönüşmüş ve çok geçmeden Türkiye'yi de etkisi altına almıştı.

Türkiye daha 18 Temmuz 1932 yılında MC' ne dahil olarak Batı demokrasisi içinde yer alma niyetini ortaya koymuştu. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesini takip eden yıllarda devletler arasında gruplaşma süratle gelişmiştir.⁶ Türkiye Milletler Cemiyeti üyeliği boyunca bu örgüt içinde aktif bir politika izledi. Üye olduktan iki yıl sonra Çin'in üyelik süresinin bitmesi üzerine MC Konseyinde üyelik için adaylığını koydu. 17 Eylül 1934' te yapılan oylamada Türkiye 48 oyla Konsey geçici üyeliğine seçildi ve 1935-1937 yılları arasında bu görevi yerine getirdi. Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras ise 1937'de Konsey başkanlığı yaptı.⁷ Ardından Türkiye Batı'da kendisi gösteren savaş tehlikesine karşı önlemler alma yoluna gitmişti. Özellikle Hitler'in 1933'te iktidara gelmesinin ve aynı yıl İtalyan tehditlerinin başlamasının ardından, yavaş ama kararlı biçimde savaşa gitme sürecine giren ortamda bir bölgesel dengeler arayışına girdiği görüldü. Bu politika 1934 Balkan Antantında somutlaştı.⁸ Lozan Antlaşması sonrasında asker ve silahtan tecrit edilerek uluslararası bir komisyonca yönetilmesine karar verilmiş olunan Boğazlar Bölgesi'nin bu durumu 1930'lu yıllara gelindiğinde savaş tehlikesinin artması nedeniyle Türkiye tarafından bir endişe uyandırmış ve çözüm yoluna gidilmişti. *Montreux Boğazlar Sözleşmesi* 20 Temmuz 1936 tarihinde Türkiye, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Yunanistan tarafından imzalanmıştır.⁹ Türkiye Batı bölgesindeki komşuları ile bir takım ittifakları gerçekleştirirken Doğu'sunda da yaklaşan tehlikeye karşı gerekli önlemi almaya çalışmıştır. Doğu bölgesindeki komşu ve dost olduğu devletlerle 1937 yılına gelindiğinde Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında bir ittifak antlaşması olan *Sadâbat Pakti*'na imza atmıştır. Üç seneden fazla süren çalışmalarla hazırlanan misak, Tahran'ın yazlık semtinde yeni yapılmış olan Sadâbat sarayında, dört devlet Hariciye Vekilleri tarafından 1937 senesi Temmuz'unun 8.günü imza olundu ve iştirak eden devletler meclislerinin de tasdiki ile yürürlüğe girdi.¹⁰

Celal Bayar'ın Başvekillik görevini devralmasına kadar ki süreçte Türkiye dünya genelinde açıkça görünmeye başlayan savaş tehlikesine karşın sınırlarını güvence altına alarak olası tehlikelere karşı konumunu güçlendirmeye yönelik girişimler içerisinde girmişti. Dış politikada atılan

⁶ Mehmet Gönlübol; *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara 1996, s.98.

⁷ Baskın Oran; *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, C. I, 15.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.312.

⁸ Oran, a.g.e., s.254.

⁹ Gönlübol, a.g.e., s.124.

¹⁰ Tefik Rüşti Aras; *Atatürk'ün Dış Politikası*, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, s.110.

bu adımlar Türkiye'nin dış tehlike olasılığına karşın elini kolaylaştırmıştır. Öyle ki bunun etkisi yeni kurulan Celal Bayar Hükümetinin hükümet programında da kendisini göstermiştir. Bir önceki İnönü Hükümeti'ninkinden 20 kat daha uzun olan programda en kısa dış politikaya, en uzun ekonomi politikaya yer verildiği dikkat çekmektedir. Dış politikada gelenekselleşmiş barış ve dostluk teması işlenmiştir.¹¹

Ekim 1937'de görevi devralan Başvekil Celal Bayar'ı dış politika alanında bekleyen öncelikli sorun Hatay meselesi idi. 1938 yılının en önemli gelişmesi bu sorunun çözülmesi olmuştur.

1. Hatay (İskenderun Sancağı) Meselesinin Çözümü

Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması ile Suriye sınırları içinde bırakılan İskenderun Sancağı'na özel bir yönetim şekli verilmişti. Sancak halkı, ulusal kültürlerinin korunmasında her türlü kolaylıktan yararlanacak ve Türk parası orada resmi niteliğe sahip olacaktı.¹² Bu statü Lozan Görüşmelerinde de aynen kabul edilmişti. Türkiye bu özel durumun varlığı sayesinde çoğunluğu Türk olan bölge ile kültürel bağlarını muhafaza etmişti. İtilâfname de İskenderun ve havalisi için hususî bir rejimden, Türk bayrağına benzer bir bayraktan bahsedilmesi, şimdilik anavatanın bu mıntıka ile fazla meşgul olamayacağını göstermekle beraber, üzerinde yürünebilecek bir esas kurulduğunu ümit ettirmekte idi.¹³ Türkiye, İngiltere'nin büyük baskısıyla 1925'te Musul'la ilgili haklarından vazgeçmişti, fakat kısmen Fransızlarla İngilizlerin kendi aralarındaki anlaşmaya katılma vesilesi olarak kazanılmış olan Hatay'la ilgili haklarından vazgeçmedi.¹⁴ Lozan'dan hemen sonra 29 Eylül 1923'te, 24 Temmuz 1922'de Miletler Cemiyeti tarafından onaylanan, Suriye'nin Fransa'nın mandası olmasına ilişkin antlaşma yürürlüğe girdi ve Fransa Sancak da dahil olmak üzere Suriye'de kendi uluslar arası alanda kabul görmüş ve mandater ülke olarak Suriye'nin yönetiminde tek söz sahibi haline gelmiştir. Fransa; 1935 ve 1936 yıllarında, Avrupa'da ve Afrika'nın ortasında patlak veren birbirinden vahim olaylarla beraber, içerde, faşistlerle komünistler arasında baş gösteren şiddetli kavgalar yüzünden büyük sıkıntılar geçiriyordu.¹⁵

1936 yılına gelindiğinde uluslararası ortamda önemli ve kaygı verici gelişmeler yaşanmaya

¹¹ Mazıcı, a.g.e., s.44.

¹² Mazıcı, a.g.e., s.87.

¹³ Abdurrahman Melek; *Hatay Nasıl Kurtuldu*, TTK Basımevi, Ankara 1986, s.6.

¹⁴ Kemal H. Karpat; *Türk Dış Politikası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.191.

¹⁵ Hasan Rıza Soyak; *Atatürk'ten Hatıralar*, C. II, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul 1973, s.556.

başlanmıştı. Bir yıl önce Habeşistan'ı işgal eden İtalya Akdeniz'de ciddi bir tehdit haline gelmiş, Almanya Hitler'in yönetimi altında Versay Antlaşması'nın zincirlerini kırarak Ren bölgesini silahlandırmaya başlamıştı. Böyle bir ortamda, dikkatlerini Avrupa'da yoğunlaştırmak isteyen Fransa, zaten geçici olarak üstlendiği Suriye'deki manda yönetimini sona erdireceğini açıkladı.¹⁶ Suriye üzerinden manda yönetiminin kaldırılması ve bu ülkeye bağımsızlık verilmesi için Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936' da bir antlaşma yapılmıştı.¹⁷ Ancak Suriye'ye bağımsızlık veren 1936 Eylül Antlaşması'nda İskenderun'a özgü hiçbir hüküm yoktu. Yani Suriye'den çekilen Fransa, Sancak üzerindeki yetkilerini Suriye'ye terk etmişti.¹⁸

9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasındaki imzalanan Antlaşma, Türkiye'nin o zamana kadar sorunlarını hallettiği Fransa ile ilişkisinin tekrar bozulmasına yol açmıştır.¹⁹ Türkiye bu sorunun çözümü için harekete geçmiş ve sorunu bölgenin kendisine dahil edilmesi yani toprak istemek şeklinde değil Sancak bölgesine bağımsızlık verilmesi şeklinde bir talebi dile getirmiştir. Suriye konuyu görüşmeye yanaşmayınca, 26 Eylül 1936'da MC Konseyinde bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Fransa'nın Suriye'yle yaptığı anlaşmanın bir benzerini Sancak halkıyla da imzalamasını ve "Sancak halkının, Suriyeliler gibi, kendi işlerini kendilerinin görmesine olanak verilmesini" istedi. Fransa ise, böyle bir anlaşmanın Suriye topraklarının parçalanması anlamına geleceğini ve bunun da manda sözleşmesiyle yasaklanmış olduğunu bildirdi.²⁰ Türkiye ile Fransa arasında Dışişleri Bakanları üzerinden yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamamıştı. Bir türlü neticelendirilemeyen görüşmeler nedeniyle gerginleşen Türk – Fransız münasebetlerine Milletler Cemiyeti arabulucu olarak el atmış ve 20 Ocak 1937'de, Sancak'a gözlemci olarak gönderilen Konsey'in İsveç temsilcisi *M. Sandler'in raporu* ²¹ da dikkate alınarak taraflar arasında çözüm yolunun bulunması için toplanılmıştır. Bu toplantı sırasında Türk ve Fransız temsilcileri İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in dostane teşebbüsü ile Sancak meselesi üzerine ikili görüşmeler yapmışlardır.²² Yapılan görüşmeler sonucunda bazı prensipler üzerinde anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya varılan hususlar 27 Ocak'ta M. Sandler'in raporu şeklinde Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından tasvip edilmişti.²³ Bu prensip anlaşmasına göre Sancak iç işlerinde bağımsız, fakat dış

¹⁶ Oran, a.g.e.,s.283.

¹⁷ Gönlübol, a.g.e., s.127.

¹⁸ Mazıcı, a.g.e., s.87.

¹⁹ Özden Zeynep Alantar; " Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi ", *Türk Dış Politikasının Analizi* Ed: F.Sönmezoğlu, 3.Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2004, s.99-130.

²⁰ Oran, a.g.e., s.283.

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:5, C:8, 1 Kasım 1936

²² Gönlübol, a.g.e., s.129.

²³ Gönlübol, a.g.e., s.129.

CELAL BAYAR' IN BAŞBAKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Nurgül AKIN

işlerinde bazı şartlarda Suriye'ye bağımlı “*ayrı bir varlık*” olacaktı.²⁴

MC, Hatay için bir anayasa hazırlamak üzere bir de komisyon kurmuş, anayasa hakkında Türkiye ve Fransa'nın da görüşlerini almış ve bu anayasa, sınır belgesi ve Sancağın statüsüne ilişkin iki ülke arasındaki bir anlaşma 29 Mayıs 1937'de MC Konseyi'nce kabul edilmiştir. 29 Mayıs 1937 antlaşmasının özellikleri şunlardır; Sınırlar Sancak'ın o günkü yönetsel çevresine göre tanımlanmış o nedenle sınırın ötesinde Türklerin çoğunlukla olduğu Bayır, Bucak ve Hazne kasabaları dışarıda bırakılmıştır. Türkçenin yanı sıra Arapça da resmi dil sayılmıştır.²⁵ Sancak ayrı bir varlık olarak kabul edildiğinde, Fransa'nın istatistiklerine göre nüfusu 219.000'di. Bunun yüzde 39.7'si Türk, yüzde 28 Alevi, yüzde 11'i Ermeni, yüzde 10'u Sünni Arap, yüzde 9'u Rum Ortodoks, yüzde 3'ü de Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmailî ve Arnavut'tu.²⁶

Türk – Fransız antlaşması ve Milletler Cemiyeti Meclisinin kararı Sancak meselesini kökünden halledememiştir. Türkiye Sancak'ta yeni rejimin hemen uygulanmasını istediği halde, Suriye'de ki Arapların protesto ve isyan hareketleri ve Sancak'taki Fransız sömürge idaresinin Arapları kışkırtan davranışları 1937 yılının yaz aylarında yeni bir takım güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁷ 15 Nisan 1938'de yapılması öngörülen seçimleri düzenlemek ve denetlemek üzere MC tarafından Sancak'a gönderilen seçim komitesi 1937 yazında çalışmalarını sürdürdü. Fransız manda memurlarıyla işbirliği halinde çalışan komite, kısa sürede Sancaklı Türklerin ve Türkiye'nin tepkisini çekti. Sancak'ta yaşanan çatışmalar tekrar gerilimin artmasına yol açtı.²⁸

1937 yılının sonlarına gelindiğinde yeni kabinesi ile görevde bulunan *Başvekil Celal Bayar* ve diğer vekiller Sancak meselesi ile yakından ilgilenmeye ve hükümet olarak bir takım girişimlerde bulunmaya başladılar. Özellikle bölgedeki etnik unsurların Sancak'taki Türkler aleyhinde kışkırtılmaları ve protesto olaylarının artması üzerine *Celal Bayar Hükümeti* ve *CHP Grubu* önemli toplantılar gerçekleştirerek bölgede bulunan Türklerin aleyhinde alınacak her türlü hükmün karşısında olacakları kararını vermişlerdir. Mayıs 1938'de seçim hazırlıkları işlerinde gözcülük etmek üzere İskenderun'a bir Milletler Cemiyeti Komisyonu gönderildi. Fakat bu hazırlıklar

²⁴ Yusuf Sarıncay; “ Atatürk'ün Hatay Politikası - I (1936 – 1938) ”, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Ed: T. Berna, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s.365-431.

²⁵ Mazıcı, a.g.e., s.88.

²⁶ Oran, a.g.e., s.287.

²⁷ Gönlübol, a.g.e., s.131.

²⁸ Oran, a.g.e., s.287.

CELAL BAYAR' IN BAŞBAKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Nurgül AKIN

sırasında karışıklık çıktı ve bazen de kanlı olaylar oldu.²⁹ Bölgedeki karışıklık üzerine *Celal Bayar Hükümeti* Orgeneral Asım Gündüz ve maiyetindeki bir heyeti Sancak'a göndermiştir.³⁰ Gönderilen heyet bölgede asayiş ve Türklerin güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Heyet görevini başarıyla tamamlamış ve yurda dönmüştür. Başbakan Celâl Bayar, 5 Haziran'da Hatay'dan gelen Türk heyeti ile görüştü. 16 Haziran'da Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan Bayar ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Savorana yatında gelişmelerle ilgili bir görüşme yaptılar.³¹ Fransa, Hatay'da bir Türk birliğinin asayiş temin etme işlerine katılmasına müsaade etti. Bu birlik 2500'ü Fransız, 2500'ü Türk ve 1000'i de mahallinde toplanan bir kuvvet idi ve böylece meydana gelen güvenlik ortamı içinde 3 Temmuz 1938 antlaşmaları imzalandı.³²

Milletvekili seçiminde Fransızların müdahale edecekleri düşüncesiyle dürüst bir seçim yapılabilmesi için, bir Türk tugayının müşahit olarak Hatay'da bulunması hususunda Fransızlarla temasa geçmek üzere Genelkurmay İkinci Başkanı General Asım Gündüz Başkanlığı'ndaki müşahit heyette, daha sonra da Genelkurmay Başkan Vekili olan Albay Fevzi Mengüç, Binbaşı Nuri, Büyükelçi Cevat Açıkalın bulunmuşlardır. Uzun görüşme ve tartışmalardan sonra bir tugayın Hatay'a girmesi kararlaştırılmıştır.³³ Askeri Antlaşmada belirtilen kuvvetlerin giriş gününün taraflarca saptanacağı belirtilmesine rağmen, Türkiye'nin isteği üzerine, ertesi gün yani 4 Temmuzda Türk güçleri Albay Şükrü Kanatlı komutasında Sancak'a girdiler. Ankara'da da Fransa ile Türkiye arasında yeni bir dostluk antlaşması imzalandı.³⁴ Antlaşmaya imza atan Türkiye Dış işleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Fransa adına H.Ponsot Türkiye, Fransa ve Suriye arasında üç taraflı bir dostluk muahedesine imza attıklarını beyan ediyorlardı.³⁵ Bu antlaşma ile her iki devlet Doğu Akdeniz'de barışın tesisi ve Sancak üzerindeki haklarını teyit etmiş oluyorlardı. Türk-Fransız yakınlaşması sonucu 22-31 Temmuz 1938 tarihleri arası Hatay seçimlerinin Milletler Cemiyeti yerine ortaklaşa yönetilme kararı bir Yüksek Seçim Kurulu oluşturulmuş ve seçimlere gidilmeye başlanmıştı.³⁶ Türkler Fransızlara sancağı adil bir şekilde yönetecekleri konusunda

²⁹ Aptülâhat Akşin; *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.306.

³⁰ *Son Posta*, 30 Haziran 1938, nr. 2843, s.11.

³¹ Ayşe Aydın, "Hatay Meselesinin Çözümü Esnasında Başbakan Celâl Bayar'ın Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIV, S.1, Haziran 2012, s.143-153.

³² Akşin, a.g.e., s.306.

³³ Tayfur Sökmen; *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 1997, s.151.

³⁴ Oran, a.g.e., s.288.

³⁵ BCA, Fon Kodu: 30, Kutu No: 224, Dosya No: 510, Sıra No: 13

³⁶ Ergünöz Akçora; "Hatay'ın Anavatan'a İlhakı'nın Türk Dış Politikasındaki Yeri". *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Ed: Berna Türkdoğan, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s.357.

güvenmişler ama olası bir Arap-Suriye Hükümetine güvenememişlerdi. 1938 mahalli seçimleri, statükonun devam etmesini isteyen bir grup oluşturmuştu ama bu sonuçları dikkate almayan Fransız Hükümeti temmuz ayında Türk askerlerinin sancağa girmesine izin verdi. Bunun üzerine yapılan yeni seçimde Türk taraftarları çoğunluktaydı.³⁷ Nihayet, 24 Ağustosta yapılan seçimler sonucunda 40 üyelik Meclis'te 22 Türk (zaten 22 kişi aday gösterilmişti), 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Arap ve 2 Rum Ortodoks milletvekili yer aldı. Bu sırada, Türk Hükümeti de Cevat Açıkalın'ı Sancak'a Olağanüstü Temsilci olarak atadı.³⁸ 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay Millet Meclisi açıldı ve Hatay Meclisi devletin resmi adını Hatay olarak kabul etti.³⁹ Nihayet Türk ve Fransız ordularının garantisi altında Hatay'da Millet Meclisi seçimi sonunda Atatürk'ün de adayı olan Tayfur Sökmen 2 Eylül 1938 de Hatay Cumhurbaşkanlığı'na getirilmiş, yemin merasiminden hemen sonra ise Başbakan olarak Dr. Abdurrahman Melek Bey atanmıştı.⁴⁰ Yeni Hatay devletinde kabul edilen bayrak, Türk bayrağı gibi, al zemin üzerine beyaz Ay – Yıldız idi; Türkiye Cumhuriyeti Bayrağından farkı yalnız yıldızın ortası dolu olmayıp beyaz çizgi halinde olması idi.⁴¹

Hatay Cumhuriyeti kurulduğunda Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetici kadrosunun tepkilerini Hasan Rıza Soyak anılarında şöyle bahsediyor. *Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan Celal Bayar'a çektiği telgrafta* “ Bugün Hatay Millet Meclisi'nin açılması ve Devlet Reisinin intihabı suretiyle Hatay Devleti'nin teessüs ettiğine Hariciye'den verilen malumat üzerine muttali oldum; Cumhuriyet Hükümeti'nin bu muvaffakiyetini tebrik ederim ” diyerek Celal Bayar Hükümetine gösterdikleri çalışmalardan ötürü duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Buna karşılık Başbakan Celal Bayar'da “ Yüksek sevk ve idarenizle Büyük milletimizin bir hizmetinde Ulu Şefimizin iltifat ve tebrikine nail olmak gibi bizim için tasavvur edilebilen en büyük saadete ulaştırdığınız Cumhuriyet Hükümetinin, yürekten gelen minnet ve şükranlarını arzeder, sonsuz bağlılıklarımın en derin tanzimlerimin lütfen kabul buyurulmasını istirham ederim.”⁴² diyerek Atatürk'e görevini yerine getirmenin vermiş olduğu güvenle saygılarını sunmuştur.

Başbakan Celal Bayar, 1 Kasım 1938 tarihinde TBMM'nin 5.Dönem, 4.Devresinin açılışındaki konuşmasında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk adına okuduğu söylevde Hatay sorununun Türk – Fransız dostluğunu geliştirecek biçimde çözümlenmiş olmasından mutlu olduğunu ifade etmiş ve bir yıl önce bu sorunun böyle çözülebileceğini söylediğini⁴³ meclisteki mebuslara hatırlatmıştır.

³⁷ William Hale; *Türk Dış Politikası(1774-200)*, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003, s.60.

³⁸ Oran, a.g.e., s.289.

³⁹ Son Posta, 3 Eylül 1938, nr.2908, s.1.

⁴⁰ Akçora, a.g.e., s.358.

⁴¹ Soyak, a.g.e., s.652.

⁴² Soyak, a.g.e., s.653.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:5, C: 27, 1 Kasım 1938

latıyordu.

1939'da Avrupa hızla savaşa gidiyordu: 15 Mart'ta Almanya Çekoslovakya'yı işgal etti, Polonya'yla saldırmazlık paktına son verdi, 22 Mayıs'ta İtalya'yla Çelik Paktı imzaladı. Bu gelişmeler başta İngiltere olmak üzere statükocu güçleri endişelendiriyordu.⁴⁴ Harp tehlikesi arttıkça Batılı devletlerin, yani İngiltere ile Fransa'nın Balkan memleketlerine ve Doğu Akdeniz meselelerinde alakaları artmakta idi.⁴⁵ Nitekim. II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmasıyla Doğu Akdeniz'in yaşamsal önemi göz önünde tutularak, Fransa, Türkiye ile anlaşma gereği duyacak ve kısa sürede Hatay sorununu çözüme bağlamak isteyecektir.⁴⁶ Hatay meselesinde bundan sonraki süreçte gerçekleşenler Celal Bayar Hükümetini kapsamadığından ve çalışmamızın konusunun Celal Bayar'ın Başbakanlığı dönemi olduğundan sonraki dönemlerde gerçekleşen gelişmelere değinmedik. 10 Kasım 1938 Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in vefatı ile 11 Kasım'da *II. Bayar Hükümeti* kurulmuş ancak bu Hükümetin ömrü Ocak 1939'da sona ermiştir. 1939'da gerçekleşen ve Hatay'ın anavatana dahil olması ise *Refik Saydam Hükümeti* döneminde gerçekleşmiştir. Ancak, Celal Bayar Hükümeti, Hatay Meselesi'nin en kritik olduğu Fransa ve Milletler Cemiyeti ile Türkiye arasında Sancak konusunda birçok ciddi uyuşmazlıkların olduğu bir süreçte bu meseleyi Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Sancak'ta ki Türklerin yararına sonuçlandırabilmek için çalışmış ve sonunda bu süreç Hayat Cumhuriyeti'nin kurulması ile neticelenmiştir.

2. Bayar Hükümeti Döneminde Türk – Sovyet İlişkileri

Türk – Sovyet ilişkilerinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi sonrası ve yaklaşan Dünya Savaşının atmosferi içinde gergin bir ortamın olduğu görünmektedir. Özellikle kendini hissettirmeye başlayan savaş Türk – Sovyet ilişkilerinin dikkatli ve temkinli bir seyir izlenmesini zorunlu kılmıştır. 1937 – 1938 yıllarının, Türk – Rus ilişkileri açısından genel görüşü bu olmakla beraber, bu müşahedeyi iki ülke arasında hiçbir temas olmadığı şeklinde algılamamalıdır. Milletlerarası forumlarda veya ikili olarak temaslar devam etmiştir.⁴⁷ 1930'lara gelindiğinde uluslararası ortamdaki gelişmelerin de etkisiyle iki devlet arasındaki ilişkilerin işbirliğine dayandığı görülüyor.⁴⁸ Sovyet Rusya, Türkiye'nin tamamen Batı ile işbirliği içinde olmasını kendi çıkarları için uygun görmediğinden bilindiği üzere kendi yanında tutmak için zaman zaman işbirliği içine girmiştir. Celal Bayar Hükümeti döneminde de Sovyetler ile bir ticaret antlaşması imzalanmıştır.

⁴⁴ Oran, a.g.e., s.290.

⁴⁵ Akşin, a.g.e., s.308,

⁴⁶ Mazıcı, a.g.e., s.92.

⁴⁷ Kamuran Gürün, *Türk – Sovyet İlişkileri (1920 – 1953)*, TTK Yayınları, 2.Baskı, Ankara 2010, s. 169.

⁴⁸ Oran, a.g.e., s.318.

İnönü Hükümeti döneminde İktisat Bakanı olarak Bayar bu antlaşmayla yakından ilgilenerek yazışmalar yapmış ve antlaşma İnönü Hükümeti döneminde (10 Ekim 1937) TBMM'ne sunulmuş ancak Bayar Hükümeti döneminde (6 Mayıs 1938) görüşülerek onaylanmış ve aynı tarihte kabul edilmiştir.⁴⁹ İktisat Bakanlığı görevinde bulunması ve ekonomi alanındaki tecrübesi ile Celal Bayar, Başbakanlık görevini devraldıktan sonra da bu çalışmaların devamı sağlamış olduğu görünmektedir. Sovyet Rusya ile Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yakın ticari ilişkilerin varlığı bilinmektedir. 1938'de ki bu antlaşmanın evvelinde 1931 yılında da Sovyetler ile bir ticaret antlaşması yapılmış ve iki ülke vatandaşlarına serbest dolaşım, ikametgâh, ticarete karşılıklı eşitlik, iki ülke arasında ticaretin gelişmesine hizmet gibi önemli maddeler üzerinde anlaşmaya varılmıştır.

8 Ekim 1937 tarihinde tasarı olarak sunulan ve 6 Mayıs 1938'de TBMM'de görüşülerek yürürlüğe konulan ve 29 maddeden oluşan yeni antlaşma ile 1931'deki antlaşmadan farklı olarak; Türkiye sınırları içindeki Sovyet mallarının denetlenmesi, İstanbul'daki ticaret temsilciliğinin şube adreslerinin Sovyet Büyük Elçiliği'nce Dış İşleri Bakanlığı'na bildirilmesi gibi hükümler kabul edilmişti. Ayrıca 1931 Antlaşması'nda süreye ilişkin herhangi bir kayda rastlanmamasına rağmen 1937 Antlaşması üç yıl süreli olmuştur.⁵⁰ Bayar Hükümetinde yürürlüğe giren bu antlaşmanın Dünya Savaşı arefesinde iki ülkenin de kendi stratejik hamlelerinin bir parçası olarak ekonomik yakınlık vasıtasıyla ilişkilerini garanti altına almaya çalıştıkları bir metin olduğu görünmektedir. Öyle ki, 1923 yılında Cumhuriyet'in kuruluşu itibarıyla Türk dış politikasının ana eksenlerinden birisi ülkenin bağımsızlığının korunması ve Sovyetlerin ideolojik ve bölgesel yayılması karşısında güvenliğin sağlanması idi.⁵¹ Görüldüğü üzere yeni antlaşmanın getirdiği en çarpıcı özellik SSBC ticaret temsilcilerine TC Hükümeti'nce getirilen yasal denetlemedir.⁵² Sovyetler ile yakın ilişkiler kurmakla beraber bu antlaşma maddesinden de anlaşılacağı üzere Sovyet bölgesel yayılmasına karşılık Bayar Hükümeti gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. 1937 yılı için iki ülke arasındaki önemli yakınlaşma bu şekilde olmuştur. 1938 yılında iki ülke ilişkilerinde kayda değer bir olay görülmemektedir. Zaten bu yıl Rusya, bütün dikkatini Avrupa'da cereyan eden ve kendisine rol verilmeyen gelişmelere yöneltmiş bulunmaktadır.⁵³

⁴⁹ Mazıcı, a.g.e., s.93.

⁵⁰ Mazıcı, a.g.e., s.94-95.

⁵¹ Karpaz, a.g.e., s.161.

⁵² Mazıcı, a.g.e., s.95.

⁵³ Gürün, a.g.e., s.175.

3. Balkan Devletleri İle Münasebetler ve Bulgaristan' nın Balkan Antantı Devletleri İle Anlaşması

Türkiye Lozan Antlaşmasından hemen sonra Balkan Devletleri ile uzun bir süreden beri kesilmiş olan münasebetlerini yeniden kurmak için ikili dostluk antlaşmaları yapmıştı. Türkiye'nin Balkan Devletleri ile imzaladığı başlıca antlaşmalar; Arnavutluk ile 15 Aralık 1923'te imzalanan Dostluk Antlaşması; Bulgaristan ile 18 Ekim 1923'te Dostluk Antlaşması ve Yugoslavya ile 28 Ekim 1925'te imzalanan Barış ve Dostluk Antlaşması idi.⁵⁴ Böylelikle yeni Türk Devlet' inin dış politikasında hedeflediği, komşular ile ittifak ve barış politikasının ilk adımlarını atmıştı. Bu olumlu ilişkiler İkinci Dünya Savaşının kendisini hissettirmeye başladığı dönemde bölgedeki ülke ve ülke liderlerinin bir ittifak ile bir araya geldikleri Balkan Antantı ile sonuçlanmıştı. Balkan Paktı 9 Şubat 1934'te Atina'da imzalanmıştı. İmzalayanlar Türkiye ile Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya idi.⁵⁵ Bulgaristan bu anlaşmaya imza atmamıştı. Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras bu konuda; meseleyi Bulgarlara açtıklarını ancak muvaffak olamadıklarını ve Titulesco ile Bulgar Başvekil arasında yapılan müzakere neticesinde Bulgaristan' ın Balkan Antlaşmasına girmeyi kabul etmediklerini⁵⁶ belirtmiştir.

Balkan Antantı'na üye olan dört devlet, Avrupa'daki siyasal gelişmeler karşısında genellikle ortak tutum izlemişlerdir.⁵⁷ Antant devletleri İtalya'nın 3 Ekim 1935 tarihinde Habeşistan'a karşı giriştiği tecavüz hareketinde Milletler Cemiyeti Meclisi kararına uyararak bu devlete karşı alınan iktisadi zorlama tedbirlerine birlik halinde katılmışlardır. Öte yandan Balkan Devletleri Lozan'da tespit edilen Boğazlar rejiminin değiştirilmesi için Türkiye'nin teşebbüsünü desteklemişler ve Montrö Konferansında birlikte hareket etmişlerdir.⁵⁸ Bu devletler uzun süre uluslararası gelişmelere birlikte tepki gösterebildiler. Ancak, İkinci Dünya Savaşının hemen öncesinde büyük devletlerin Balkanlara yönelik endişeleri karşısında Paktın yetersiz sistemi güvenliği sağlayamayınca, ikili anlaşmalar yoluna gitmek zorunda kaldılar.⁵⁹

1937 – 1938 yılları yani Bayar Hükümeti döneminde Balkan Devletleri ile Türkiye'nin

⁵⁴ Gönlübol, a.g.e., s.99.

⁵⁵ Akşin, a.g.e., s.263.

⁵⁶ Aras, a.g.e., s. 55-56

⁵⁷ Mazıcı, a.g.e., s.96.

⁵⁸ Gönlübol, a.g.e., s.104.

⁵⁹ Oran, a.g.e., s.353.

ilişkilerine bakıldığında bu karşılıklı ittifakların korunmaya çalışıldığı hatta daha da güçlendirilmeye çalışıldığı görünmektedir. Yugoslavya 24 Ocak 1937'de Bulgaristan ile bir dostluk antlaşması imzalayınca, Yunanistan ve Türkiye bu girişime kaşı çıkmışlardır. Celal Bayar Hükümeti kurulduktan sonra Balkan Paktı ülkeleriyle Bulgaristan arasında yeni bir anlaşma yapmak için Türkiye ile Yunanistan öncü bir girişim başlatmıştır.⁶⁰ Zaman geçtikçe Bulgar Hükümeti milletlerarası işlerinde Balkanlı arkadaşlarından ayrılmamaya dikkat etmeye başlamıştı.⁶¹

Bulgaristan'ın Balkan devletleri ile anlaşmasını sağlamakta aracı rolü üstlenecek olan Türkiye Balkanlarda gerekli münasebetleri başlatmıştı. 8 Mayıs 1938 tarihinde dönemin Dış Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras ve Başbakan Celal Bayar, Balkan Antantı'nın daha da geliştirmek amacıyla Belgrat'a oradan da Sofya'ya geçmişler ve çalışmalarına buradan devam etmişlerdir. Bayar ile gezide bulunan Tefik Rüştü Aras " Türkiye Başbakanı olan Celal Bayar'ın Balkan komşularımızı ziyaret gezisi... Balkan Konsey'inde girişimimizle alınan kararı yerine getirebilmek için ... Dışişlerimizin aradığı fırsatı veriyordu. Bu gezide ... Bayar'ın yanında bulundum. Bu da çok başarılı bir gezi oldu "⁶² diyerek bu ziyaretin önemini dile getirmiştir.

Bulgaristan ile yapılacak görüşmenin Türkiye açısından önemi ise Doğu Trakya sorunu ile ilgilidir. Yaklaşan savaş sırasında Doğu Trakya sınırının güvenliği nedeniyle silahsızlıktan kurtulması gereği düşünülmektedir. Bayar'ın Balkan gezisinin asıl amacı Doğu Trakya'da silahlendirilmiş bir bölge oluşturup, Türk ordusu tarafından burasının işgal edilmesi isteğidir.⁶³ Böylece Sofya'da yapılan görüşmelerden sonra Türkiye, Bulgaristan ile Balkan Antantı devletleri arasında arabulucu olarak görüşmelerin başlamasını sağladı. Savaş işaretlerinin verildiği güvensizlik ortamında, Balkan Antantı devletleri Bulgaristan'la güven ve anlayış havasını artıncı nitelikte bir anlaşma imzalamayı başardılar.⁶⁴ Bulgaristan ile Balkan Birliği devletleri arasında Selanik'te 31 Temmuz 1938'te tarihinde imzalanan beyannamede balkan Birliğini temsil eden Mr. Metaxas ve Bulgar Başbakanı Köse İvanof Bulgaristan'la Balkan devletleri ile arasındaki münasebetlerde karşılıklı olarak kuvvete başvurmayacaklarını ve Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşması'ndan doğan askeri taahhütlerine son verilmesi konusunda fikir birliği etmişlerdir deniliyordu.⁶⁵ Antlaşmanın

⁶⁰ Mazıcı, a.g.e., s.96.

⁶¹ Aras, a.g.e., s.56.

⁶² Tefik Rüştü Aras, *Görüşlerim*, Tan Basımevi, s.135.

⁶³ Mazıcı, a.g.e., s.97.

⁶⁴ Oran, a.g.e., s.353.

⁶⁵ Akşin, e.g.e., s.249.

imzasının hemen ardından Atatürk, Başbakan Celal Bayar'ı, Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı ve Şükrü Kaya'yı kabul ederek anlaşma hakkında bilgi almıştır.⁶⁶ Bayar ve kabinesinin çalışmaları böylelikle önemli bir sonuç vermiş ve savaş öncesinde Balkanların güvenliği için bir hayati adım daha atılmıştır.

4. İngiltere ile İlişkiler ve Türkiye – İngiltere Kredi Anlaşması

Musul sorunun çözümünden sonra Türkiye-İngiltere ilişkileri dostane olmamakla birlikte, ılımlı bir yön izlemiştir. Ancak önce İtalya sonra da Almanya'nın Ortadoğu'da siyasi nüfuzlarını artırma çabaları, özellikle İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, İngiltere'nin Türkiye'ye daha yakın bir dış politika izlemesini sağlamıştır.⁶⁷ İki ülke arasında geçmişten gelen bir takım husumetlerin varlığı doğrudan ilişkilere geçilmesini geciktirmiştir. Türkiye ile İngiltere arasındaki dolaylı işbirliğinin yanında 1930'lardan itibaren doğrudan işbirliğinin de gelişmeye başladığı görüldü. Bunun iki ayağı vardı: Ekonomik alandaki işbirliği, bir de siyasi yakınlaşma ve ittifak ilişkisi. Bu iki ayağı belirleyen temel etken, Avrupa'da ve Akdeniz'deki gelişmeler ve bunların Türkiye üzerindeki etkisiydi.⁶⁸ Türk-İngiliz münasebetleri Montrö Konferansından sonra gelişme göstermiştir. 1936 yılında Karabük Demir Çelik İşletmelerinin inşası bir İngiliz firmasına verilmişti. Montrö'de Türkiye'nin Boğazlar bölgesini tekrar silahlandırma hakkını elde etmesi üzerine bu bölgenin silahlandırılması işi de bir başka İngiliz firmasına havale edilmişti.⁶⁹ 1936 yazında İngiliz Kralı VIII. Edward'ın İstanbul' u ziyareti özellikle Türk kamuoyunda İngiltere hakkında olumlu bir havanın doğmasına neden oldu. Bir yıl sonra da taç giyme töreninde Başbakan İsmet İnönü'nün Londra'ya resmi bir ziyarette bulunması ilişkilerdeki yakınlığı gösteriyordu.⁷⁰

1937 yılına kadar ki ilişkiler bu düzeyde seyretmiştir. Celal Bayar'ın 1937 sonlarında Başbakan olmasının ardından da İngiltere ile olan siyasi ve ticari ilişkiler devam etmiştir. 1937 yılında bir ittifak akdi için Türkiye tarafından yapılan teklif böyle bir antlaşmanın yapılmasına durumun müsait olmadığı gerekçesi ile Chamberlain hükümetince reddedilmiş ancak aynı yıl Almanya'nın Türkiye üzerindeki iktisadi nüfuzunun artması Türkiye ile İngiltere arasında iktisadi münasebe-

⁶⁶ *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1938, s.1.

⁶⁷ Mazıcı, a.g.e., s.99.

⁶⁸ Oran, a.g.e., s.272.

⁶⁹ Gönlübol, a.g.e., s.118.

⁷⁰ Oran, a.g.e., s.273.

lerinin de artmasına yol açmıştır.⁷¹

Böylece 27 Mayıs 1938 günü 16 milyonluk kredi antlaşması imzalanır. Londra'da imzalanan bu anlaşma çerçevesinde Türkiye, İngiltere'den satın alacağı eşya bedellerini ödenebilecek bir miktara indirmeyi ve Türkiye'nin eksik dışsatımdan kaynaklanan 1,5 milyon sterlinlik daha önceki borcunu 1945 yılı sonuna değin tümüyle ödemeyi garanti etmiştir. Yeni açılan kredinin 10 milyonluk miktarıyla İngiltere'den alınacak mallar, İngiliz gemileriyle nakledilecektir. Bu malların İngiliz firmaları tarafından sigorta edileceği hükme bağlanmıştır.⁷² Türkiye'nin İngiltere'den alacağı sanayi makineleri ve gereçleri için 10 milyon sterlin, silah ve askeri gereçler için altı milyon sterlin ya da 1938 kuruna göre toplam olarak 100 milyon TL tutarında % 5,5 faiz oranıyla 13 yıl vadeli bir kredinin açılmasıyla ilgili anlaşma imzalanmıştır. Yine İngiltere'den alınan silah kredisinin faizi %3, geri ödeme dönemi ise 1951-1962 arasındadır.⁷³ Böylece İkinci dünya savaşına gidilen süreçte Türk-İngiliz münasebetlerinde önemli bir gelişme daha sağlanmıştır. Başbakan Celal Bayar ve Hükümeti dış politikada Hatay meselesinin halledilmesi, Balkanlarda barışı korumaya yönelik arabuluculuk gibi siyasi alandaki önemli girişimlerin ardından dış ticaret alanında da çalışmalarını da ortaya koymuştur.

5. Almanya ile ilişkiler ve Türkiye – Almanya Kredi Anlaşması

Almanya'da Hitler'in liderliğindeki Nasyonal-Sosyalist Partinin Ocak 1933'te iktidara gelmesi Alman iç ve dış politikasında keskin değişmelere yol açmaya başladı ve iki ülkeyi siyaset ve dış politika hedefleri açısından birbirinden uzaklaştıran bir süreci başlattı. İlginç bir biçimde, dış politika alanında farklılaşma artarken, ekonomik ilişkilerdeki yoğunluk varlığını korudu, hatta daha da gelişti.⁷⁴ Türkiye ile Almanya arasında I.Dünya Savaşı'ndaki işbirliğinden sonra Bayar Hükümeti'ne kadar kayda değer ne her hangi bir güçlü ilişkiden ne de çatışmadan söz edilebilir.⁷⁵ Aslında Türkiye'nin iktisadi kalkınma hareketine girişmesi Almanya'da Hitlerin iktidara gelmesi ile aynı zamana rastlar. Türkiye ilk beş yıllık sanayi planını gerçekleştirmek için yeni kaynaklara ihtiyaç duyarken Almanya'da Orta Doğu ve Balkan memleketlerinde mamul maddel-

⁷¹ Gönlübol, a.g.e., s.119,

⁷² Cemal Kutay; *Celal Bayar IV*, Kenan Basımevi, İstanbul 1939, s.1656.

⁷³ Yahya S. Tezel; *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Maya Matbaacılık, Ankara 1986, s.185.

⁷⁴ Oran, a.g.e., s.300-301.

⁷⁵ Cemil Koçak; *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939*, TTKYayınevi, Ankara 1991, s.249.

er için yeni pazarlar arıyordu.⁷⁶ Her iki devletin gelişen siyasi koşulları ekonomik ilişkilerde bir yakınlaşmayı meydana getirmiştir. 1936 yılı Türk-Alman ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile İngiltere'nin Türkiye'ye sağladığı olanaklar, Türkiye üzerinde İngiliz-Alman ekonomik rekabetini arttırmıştır.⁷⁷ Hitler'in İktisat Bakanı Schacht'ın formüle ettiği dış ticaret politikası, Alman sanayii için gerekli hammaddelerin daha çok doğu ve güneydoğu Avrupa ülkelerinden alınmasını ve yapılacak takas anlaşmalarıyla bunlara mamul maddelerin satılmasını öngörüyordu. Alman firmaları devlet tarafından bu yönde teşvik de ediliyorlardı. Bu dış ticaret politikası Türkiye örneğinde de iyi işlemiş ve Türkiye neredeyse Hitler Almanya'sına hammadde satıcısı haline getirilmiş, aynı zamanda Almanya için bir pazar haline almaya başlamıştı.⁷⁸ Bu dönemde ekonomik kalkınma planları doğrultusunda devlet eliyle sanayi yatırımlarına girişen Türkiye için hem sermaye hem de teknolojik açıdan destek oluşturacak bir desteğe ihtiyaç duyulması da bu iki devleti ticaret alanında yakınlaştıran bir diğer etken olmuştur.

Almanya'nın Orta Doğu ve Balkanlar üzerindeki ileriye dönük ekonomik planları Hitler'in iktidara gelmesinden sonra özellikle Türkiye üzerinde İngiltere rekabetine karşı daha da artmıştır. 1938 yılında Almaya Türkiye üzerindeki iktisadi baskısına devam etmiştir. Almanya'nın bu baskısı Alman Dışişleri Bakanlığı İktisadi Politika Dairesi Müdür Yardımsının Berlin'de cereyan eden Türk-Alman ticaret görüşmelerine ilişkin 29 Haziran 1938 tarihli memorandumda “ Ekonomik sonuçlarından başka görüşmeler, siyasi bir önemde taşımaktadır. Türkiye'nin bize eskiden daha güçlü ekonomik bağlarla bağlanması gerekmektedir. Çünkü İngiltere son zamanlarda, özellikle ekonomik alanda Almanya'nın Türkiye üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için gittikçe artan bir çaba harcamaktadır. Türkiye ile ticaret payımız halen % 40-50 oranında olduğuna göre, Türkiye ile Almanya'nın ticareti arttırılmadığı takdirde, Türkiye ekonomik bakımdan Almanya'ya gittikçe daha fazla bağlı olacaktır. Türkiye'ye verilen İngiliz kredisi, bu devletin kredi gereksinimini karşılamaktan uzak olduğundan Türkiye'yi ekonomik bakımdan Almanya'ya daha fazla bağlamak ve bu ülke üzerindeki nüfuzumuzu arttırmak mümkündür.”⁷⁹ Bu gelişme üzerinde Celal Bayar Hükümeti Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioglu, 7 Temmuz 1938'de Berlin'de Ribbentrop ile yaptığı görüşmeler de Alman Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'nin Montrö ve Sancak meselelerindeki davranışı ile revizyonist bir devlet olduğunu, bu yüzden revizyonist devletlerin grubuna katılması gerektiğini söylemesi üzerine verdiği cevapta, Türkiye'nin

⁷⁶ Gönlübol, a.g.e., s.115.

⁷⁷ Mazıcı, a.g.e., s.101.

⁷⁸ Oran, a.g.e., s.304.

⁷⁹ Gönlübol, a.g.e., s.116.

Osmanlı devrindeki emperyalist politikaya dönmek niyetinde olmadığını belirtmiştir. Bundan başka Ribbentrop, Türkiye ile Almanya arasında bir tarafsızlık antlaşmasının yapılmasını teklif etmiş Türk temsilcisi Türkiye'nin sadece komşusu bulunan Sovyetler Birliği, Fransa ve İtalya ile bu çeşit antlaşmalar yaptığını ve İngiltere ile dahi böyle bir antlaşması bulunmadığını söyleyerek bu teklifi reddetmiştir.⁸⁰ Almanya'nın Türkiye üzerinde ekonomik, kültürel ve askeri bağlantıları kullanarak, ayrıca propaganda faaliyetleri yürüterek nüfuz oluşturma çabalarından rahatsızlık duyan Ankara, İngiltere ve Fransa'yla da ticaretini geliştirme yolunda görüşmeler yapıyordu. Hatta, Türk-İngiliz ilişkilerinde belirtildiği gibi, İngiltere Türkiye'ye Mayıs 1938'de 10.000.000 sterlinlik bir kredi açmıştı. Türkiye'yi iktisadi olarak yitirmekten çekinen Almanya, girişimlerini yoğunlaştırdı ve İktisat Bakanı Funk'u Ankara'ya gönderdi.⁸¹ Bayar Hükümeti ise, Almanya'yı oyalamak için bir dostluk ve tarafsızlık anlaşması ve bununla birlikte geliştirilecek bir kredi sistemiyle yanıt vermiştir.⁸² Bu girişimlerin sonucunda Ekim 1938'de 10 yıl süreli 150 bin marklık Alman kredi anlaşmasının imzalanması konusunda görüş birliğine varıldı. Söz konusu antlaşma 16 Ocak 1939'da Berlin'de imzalandı.⁸³ Ama Ekim 1939 ayında Türk Hükümeti, İngiltere ve Fransa ile karşılıklı yardım anlaşmasını imzalayınca, Almanya bu krediyi iptal edecektir.⁸⁴

Türkiye'ye yönelik Alman propagandası savaştan önce, Nazi Partisi'nin iktidara gelmesi sonucun hem faşizm propagandası hem de dış politikada Türkiye'yi Alman etki alanına çekmek amacıyla başlamıştı.⁸⁵ İktisadi olarak kendisini giderek toparlayan Almanya 1929'daki Amerikan Young planının da etkisiyle özellikle doğu Avrupa ve Balkanlarda ekonomik açıdan yayılmaya başladı. Bu açılma sürecinde Türkiye de belli bir yere sahipti.⁸⁶ Bu antlaşmanın dünya savaşı yaklaşırken Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşması ile uygulamaya geçmemesi Türkiye'nin Almanya'ya karşı izleyeceği politikaları etkilemiştir. II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin niçin tarafsız kalacağı, bu kredi anlaşmasının iptaliyle yavaş yavaş öne çıkmıştır. Çünkü, Hitler'in Balkanlar'a ve Ortadoğu'ya yayılma politikası, gerek Bayar Hükümeti'nin gerekse sonra kurulan II. Dünya Savaşı dönemindeki Saydam ve Saraçoğlu Hükümetlerinin temel kaygısını oluşturacaktır.⁸⁷

⁸⁰ a.g.e., s.117.

⁸¹ Oran, a.g.e., s.305-306.

⁸² Mazıcı, a.g.e., s.103.

⁸³ Oran, a.g.e., s.306.

⁸⁴ Mazıcı, a.g.e., s. 103.

⁸⁵ Günay Göksu Özdoğan; "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm ", Türk Dış politikasının Analizi, Ed: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 2004, s.141.

⁸⁶ Oran, a.g.e., s.304.

⁸⁷ Mazıcı, a.g.e., s.103.

SONUÇ

Celal Bayar'ın yaklaşık 15 aylık (1 Kasım 1938- 25 Ocak 1939) başbakanlık dönemi⁸⁸ dış politikasının büyük bir kısmını ilk dönem (25 Ekim 1937 – 11 Kasım 1938) deki gelişmeler oluşturmuştur. Bayar Hükümetlerinin bu dönemde dış politikada gerçekleştirmiş olduğu girişimler Türk dış politikası tarihinde de yüksek öneme haiz gelişmeler olmuştur.

20 Ekim 1921'de Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması sonrası halkının çoğunluğu Türk olan Hatay'ın (İskenderun Sancağı) Suriye sınırları içinde kalmasına rağmen bölge Cumhuriyetin kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin hayati bir mesele olarak görülmüştür. Hatay meselesi bu dönemde çözülmüş ve Celal Bayar Hükümetinin tarihi bir başarısı olarak kabul edilmiştir. Savaş öncesi güney sınırının ileride gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı güvenlik altına alınması açısından da mühim bir gelişme olmuştur.

Bu dönemde Batı ile diplomatik ilişkilerin yanında ağırlıklı olarak ticari alanda ilişkiler ilerletilmiştir. İngiltere ve Almanya ile II. Dünya savaşı öncesinde önemli ticari ilişkilerin temelleri atılmıştır. Yaklaşan savaş ortamının etkisiyle yakın komşumuz Balkan ülkeleri ile de diplomatik ilişkilerde ilerleyici adımlar atılmıştır. Bayar Hükümetinin bu alanda en önemli çalışması Bulgaristan'ın 1934 Balkan Antantına imza atmış olan diğer Balkan Devletleri ile anlaşmasında Türkiye'nin arabuluculuk yapmasıdır.

Dünya savaşı öncesinde Bayar Hükümetince dış politikada önemli gelişmelerin yaşanması ve özellikle de Hatay Meselesinin çözümlenmesinin Türkiye'nin uluslararası alanda prestijini yükselttiği gibi sınır güvenliği açısından da önemli adımlar olmuştur. Türkiye aktif, barışçı ve tarafsız dış politikası doğrultusunda bölge ülkeler arasında arabuluculuk rolünü üstlenerek yaklaşan savaş öncesi bölgesel güvenliğe büyük bir katkıda bulunmuştur.

⁸⁸ Mazıcı, a.g.e., s.147.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKŞİN, Aptülahat. *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- ARAS, Tefik Rüştü. *Atatürk'ün Dış Politikası*, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.
- ARAS, Tefik Rüştü. *Görüşlerim*, Tan Basımevi (tarih yok).
- BAYAR, Celal. *Şark Raporu*, Sad.Nejat Bayramoğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.
- GÖNLÜBOL, Mehmet. *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996.
- GÜRÜN, Kamuran. *Türk – Sovyet İlişkileri (1920 – 1953)*, TTK Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2010.
- HALE, William, *Türk Dış Politikası (1774-200)*, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003.
- İNÖNÜ, İsmet. *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- KARPAT, Kemal H.. *Türk Dış Politikası*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- KOÇAK, Cemil. *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939*, TTK Yayınevi, Ankara, 1991.
- KUTAY, Cemal. *Celal Bayar IV*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1939.
- MAZICI, Nurşen. *Celal Bayar Başbakanlık Dönemi 1937 – 1939*, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
- MELEK, Abdurrahman. *Hatay Nasıl Kurtuldu*, TTK Basımevi, Ankara 1986.
- ORAN, Baskın. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, 1919- 1980, 15.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- SOYAK, Hasan Rıza. *Atatürk'ten Hatıralar*, C. II, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1973.
- SÖKMEN, Tayfur. *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara 1997.
- TEZEL, Yahya S.. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Maya Matbaacılık, Ankara, 1986.
- YENAL, Oktay. *Cumhuriyet' in İktisat Tarihi*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2013.

Kitapta Bölümler ve Makaleler

AKÇORA, Ergünöz. “Hatay’ın Anavatan’a İlhakı’nın Türk Dış Politikasındaki Yeri ”, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, der. Berna Türkdöğan, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, ss.335-365.

AYDIN, Ayşe. “ Hatay Meselesinin Çözümü Esnasında Başbakan Celâl Bayar’ın Faaliyetleri ”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIV, S.1, 2012, s.143-153.

ALANTAR, Özden Zeynep. “ Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi ”, der. F.Sönmezoglu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2004, ss.99-130.

BİRLİK, Gültekin Kamil. “ Celal Bayar’ın Başbakanlığı İsmet İnönü’den Devralması ve Bunun Siyasi Müsteşarlık Üzerine Etkisi ”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.46, Ankara, 2010, ss.255-293.

GÖKSU, Günay. “ II. Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm ”, *Türk Dış politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, İstanbul, 2004, ss.131-145.

SARINAY, Yusuf. “ Atatürk’ün Hatay Politikası - I (1936 – 1938) ”, der. Berna Türkdöğan, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, ss.365-431.

Dergiler

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Ceridesi, D: 5, C :8 1 Kasım 1936

TBMM Zabıt Ceridesi, D:5, C: 27, 1 Kasım 1938

Arşiv

CELAL BAYAR' IN BAŞBAKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Nurgül AKIN

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Gazeteler

Cumhuriyet, 1 Ağustos 1938

Son Posta, 30 Haziran 1938

Son Posta, 3 Eylül 1938,

Müşterek Beyanname

4.7-38

Türkiye ve Fransa Hükümetleri,

Türkiye ile Fransa ar. sında mevcut 3 Şubat 1930 tarihli Dostluk, Uzlaşma ve Hakem Müshedesinin yerine kaim olmak üzere, bu gün imza olunan Dostluk Müshedesini nazarı itibare olarak, İşbu Beyanname ile aşağıdaki hususat hakkında mutabakatlarını müşahede etmişlerdir:

1 - 29 Mayıs 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından kabul edilmiş olan İskenderon Sancakı İstatü ve Anayasasının meriyete vazı ve tatbikine, Sancak'ta Türk elemanının tefevvükünü tanımak suretile Türkiye Hükümetine kendi tarafından Sıncak meselesinin Türkiye için bir erazi meselesi olmadığını teyide sevketmiş olan 20 İlkteğron 1921 tarihli Ankara İtilâfnamesi mefhumu dairesinde devam etmek,

2 - Manda Rejimi altında 30 Mayıs 1936 tarihli Ankara Mukavelenamesile Türkiye ile Suriye ve Lübnan ar. sında tees-süs etmiş dostluk ve iyi komşuluk münasebetlerini muhafaza etmek,

Ve bu Mukavelenin ve onu tanımlayan itilâfnamelerin vadelerinin kabulü dolayısıyla bu münasebetlerde vukua gelebilecek her türlü inkitea mani olmak için, bunların meriyetini bir senelik bir müddet için temdit etmek,

Şu kadarki bu Anlaşmaların otlak ve mer'a haklarına müteşellik ahkâmı bu gündem itibaren mülğ'dür.

3 - Türkiye ile Fransa ar. sındaki 3 Şubat 1930 tarihli Dostluk, Uzlaşma ve Hakem Müshedesinemerbut Protokol ile

3

030 10 224 510 13

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 224 - Dosya No: 510 - Sıra No: 13

NİSAN 2016

CELAL BAYAR' IN BAŞBAKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Nurgül AKIN

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

müesses Türkiye ile Fransa Cumhuriyeti Otoritesi altına konulmuş olan memleketler arasındaki Uzlaşma ve Hukuk usullerini aynı müddet için meriyette bırakmak ,

4 - Türkiye Hariciye Vekili ile Fransa Büyük Elçisi arasında 29 Mayıs 1937 tarihinde teati olunan mektubların birinci fıkrası yerine kısmi olacak bir yeni Protokol ile Öptanlar meselesinin halli için son usulleri tesbit etmek; işbu Beyannamenin imzası gününden itibaren buna merbut olan bu Protokolün meriyete girmesi mukerrerdir.

5 - Türk tebeasını Suriye ve Lübnan'da, Suriye ve Lübnan tebeasını Türkiye'de ikamet hukuk ve şeraiti ve bilhassa Adli selâhiyet hususunda en ziyade müsadeye mazhar Millet muamelesinden istifade ettirmek.

6 - İki Hükümet, Suriye Hükümeti buna kadir olunca, işbu Beyannamenin ikinci fıkrasında tasrih edilmiş olan şerait dairesinde meriyette ibka edilmiş olan bu günki iyi komşuluk Mukavelesini, Mandanın inkisafının yeni şeraitine uydurarak Türkiye Suriye ve Fransa arasında üç taraflı bir dostluk Muahedesine kalb ve itnâ etmeği kararlaştırmıştır.

7 - 30 Mayıs 1926 tarihli Dostluk ve iyi komşuluk Mukavelesi Türkiye Hükümeti ile Suriye ve Lübnan üzerinde beynelmilel senedlerle kendisine tanınmış olan selâhiyetlere tevfiқан hareket eden Fransa Cumhuriyeti Hükümeti arasında akdedilmiş olduğundan, ahkâmının Lübnan'ı alâkaedar edenlerinin zamanı geldiğinde hususî bir Anlaşma mevzuunu teşkil edeceği mukerrerdir.

030	10			224	510	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

2

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

CELAL BAYAR' IN BAŞBAKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Nurgül AKIN

Diğer taraftan Őu de mükerrerdirki :
İmkan hâsıl olunca Türkiye Suriye ve Lübnan aralarındaki ticari münasebetlerin inkııafını teminen müzakerat ağıla-
caktır.

8 Nihayet Türk ve Fransız Hükümetleri, Türklerin Fransa'da ve Fransızların Türkiye'deki vaziyetini tesbit için bir ikamet mukavelesini yakın bir zamanda müzakeret hususunda mutabık kalmıŐlardır.

İki nüsha olarak Ankara'da 4 Temmuz 1938 de yapılmıŐtır.

H. Ponsot

Dr. T. RıŐtı Aras

030 10 224 510 13

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 224 - Dosya No: 510 - Sıra No: 13

CELAL BAYAR' IN BAŞBAKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Nurgül AKIN

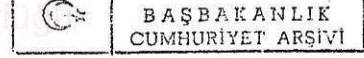
T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayın

2

8125

Kararname

Uluslar cemiyeti konseyinde Hatay meselesinin müzakeratında hükümetimizi temsil etmek üzere Hariciye vekili Dr.T.R.Aras'ın Başkanlığı altında teşkil edilen heyete Hariciye hususî kalem müdürü Refik Amir Kocamaz ile Riyaseticümhur yaverlerinden yüzbâşı Şükrü Üzer'in müğavir olarak iştirakleri ve Emniyet memuru Sadık ile İsmailin de heyete terfiki ve gidip gelme yol parasından başka Türkiye sınırlarından başlamak üzere 2/5690 sayılı kararnameye göre ve İsmail ile de on beş lira gündelik verilmesi ve reisin gündeliğine ayrıca on Türk lirası zam yapılması ve heyetin uğradıkları yerlerde heyet reisi için istirahat ve kabul salonu ve heyet için çalışma odası _ olan bir daire tutulması, otomobil kirası, muhabere, daktilo ücreti ile ziyafet masraflarının kabulü ve gereği kadar döviz verilmesi; Hariciye vekilliginin 15/1/938 tarih ve 840/24 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve Maliye vekilliginin 4/2/938 tarih ve 13248/754 sayılı mütalac anamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 16/2/938 tarihinde onanmıştır.

16/2/938

REİSİCÜMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
c. Bayar E. Sarıoğlu K. Kara

Ha. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.
S. R. Aras A. Çetinkaya

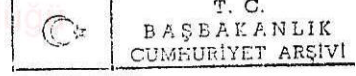
İk. V. ve Zr. V. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.
H. Akın H. Akın H. Akın

930	18	01	12	82	9	6
-----	----	----	----	----	---	---

CELAL BAYAR' IN BAŞBAKANLIĞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Nurgül AKIN

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
8044

Kararname

Kanunusani 938 de Cenevrede toplanacak olan Milletler Cemiyeti konseyinde Hatay meselesinin müzakeresi esnasında murahhasını olarak bulunacak Necmettin Sadık'a lüzumu olan dosyaları götürmek ve izahat vermek ve müzakeratın devamı müddetince Müşavir olarak bulunmak üzere Hariciye Vekâleti memurlarından Fatin Zorlu ile Abdullah Zeki Polar'ın Cenevreye gönderilmeleri ve yol masraflarından başka kendilerine 2/5690 sayılı kararnameye göre gündelik ve icabı kadar döviz verilmesi; Hariciye Vekilliğinin 10/I/938 tarih ve 485/18 sayılı teklifi ve Maliye Vekilliğinin 54246/2/682 sayılı mütalânamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 15/I/938 tarihli toplantısında onanmıştır.

15/I/938

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V. C. Bayar	Ad. V. S. Sami	M. M. V. K. Özalp	Da. V. S. Kaye
Ha. V. H. P. Atas	Ma. V. S. Sami	Mf. V. S. Ankar	Na. V. A. C. C. Kaye
lk. V. ve Zr. V. V. S. Sami	S. I. M. V. Dr. H. A. A. A.	G. I. V. Rana Tarkan	Zr. V. S. Sami

82 | 5 | 15